

TOPLUMSAL GERÇEKLIK İLE SİYASAL YALANLARIN BAĞI ÜZERİNE ON THE NEXUS OF SOCIAL REALITY AND POLITICAL LIES

Onur BİLGİNER¹

Özet

Bu çalışma, hakikat, gerçeklik ve yalan arasındaki ilişkiyi ve yalanın siyasal işlevlerini inceler. Yalanı, tarihsel sürekliliği içerisinde farklı formları ve hakikat-sonrası dönemdeki tezahürleriyle birlikte evrensel bir olgu ya da bir insanlık durumu olarak ele alır. Tarih, sosyoloji, felsefe ve siyasal kuram alanlarını ziyaret ederek yalanın analizi için kavramsal bir çerçeve önerir. Bu disiplinler arası yaklaşımın merkezinde, Weber'in yorumlayıcı sosyolojisindeki "ideal tipler" kavramı bulunmaktadır. Çalışma, yalanı *gündelik* ve *siyasal* olarak ikiye ayırdıktan sonra, siyasal yalanları *partiküler*, *kurumsal* ve *kurucu/asil* olmak üzere yeniden sınıflandırır. Böylelikle kişisel çıkarı/imajı gözetken *partiküler yalanlar*, belli bir kimliği/imajı, grup ya da kamu çıkarını koruyan *kurumsal yalanlar* ve siyasal ideolojilere dolayımlanan *kurucu yalanlar* arasındaki farklılıkları ve durumsal örtüşmeleri irdeler. Bu alt kategoriler, Weberci anlamda zihinsel inşalar ve bulgusal araçlardır. Sonuç olarak toplumsal gerçekliğin biçimlenmesinde etkili olan siyasal yalanın ideal tiplerinin ayrı ayrı ya da iç içe geçmiş bir amalgam olarak bulunabileceği ve her birinin sırasıyla *egoistik*, *stratejik* ve *imgesel* işlevleri yerine getirdiği ileri sürülür.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal gerçeklik, İdeolojik çekişme, Partiküler yalan, Kurumsal yalan, Kurucu/Asil yalan.

Gönderim Tarihi/Submitted	: 10.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted	: 14.11.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding Author	: Onur BİLGİNER
E-posta / E-mail	: obilginer@baskent.edu.tr
Doi	: 10.47124/viraverita.1739788
Atıf / To Cite	: Bilginer, O. (2025). Toplumsal gerçeklik ve siyasal yalanların bağı üzerine. <i>ViraVerita E-Dergi</i> , (22), 349-370. https://doi.org/10.47124/viraverita.1739788

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE (ORCID: 0000-0001-9956-2860).

Bu çalışma [Creative Commons Atıf-Ticari Olmayan 4.0 Uluslararası \(CC BY-NC 4.0\) lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) kapsamında yeniden kullanılabilir.

Abstract

This study examines the relationship between truth, reality, and falsehood, and the political functions of lying. It treats lying as a universal phenomenon or a human condition, considering its various forms throughout history and its manifestations in the post-truth era. Drawing on history, sociology, philosophy, and political theory, it proposes a conceptual framework for analyzing lies. Central to this interdisciplinary approach is Weber's concept of "ideal types" within his interpretive sociology. The study categorizes lies into *everyday* and *political*, then reclassifies political lies as *particular*, *institutional*, and *foundational/noble*. This allows for an exploration of the distinctions and situational overlaps between *particular lies* driven by personal interests/images, *institutional lies* safeguarding a certain identity/image, group, or public interest, and *foundational lies* embedded in or mediated by political ideologies. These subcategories are mental constructs and heuristic tools in a Weberian sense. Consequently, it is posited that the ideal types of political lying, instrumental in shaping social reality, can exist either discretely or as an intertwined amalgam, with each fulfilling a predominant function, namely *egoistic*, *strategic*, and *imaginative*, respectively.

Keywords: Social reality, Ideological contestation, Particular lie, Institutional lie, Foundational/Noble lie.

Toplumsal Gerçeklik ile Siyasal Yalanların Bağı Üzerine

GİRİŞ

Post ya da geç modernizm bağlamında tartışılan ama özellikle Brexit referandumu ve Trump kampanyasıyla ilişkilendirilen hakikat-sonrası (*post-truth*) kavramı, pejoratif anlamını geleneksel medyanın çöküşü ve sosyal medyanın yükselişi (Keen, 2007), duygu temelli kanaatlerin ve kişisel inançların nesnel delillerin yerini alması (Nichols, 2017), medya sahipliğinin dönüşümü, tekelleşme ve rıza imalatı (Herman ve Chomsky, 1988), medya manipülasyonunun kurumsallaşması (Garland, 2021) ve sahte haberlerin sistematik olarak üretilmesi (Sunstein, 2018; Allcott ve Gentzkow, 2017) gibi durum ve süreçlerden alır. Steve Tesich (1992), Ralph Keyes (1994) ve Lee McIntyre (2018/2019) gibi yazarların yaygınlaştırdığı hakikat-sonrası kavramı, ideolojik üstünlük iddiasındaki siyasi figürlerin kamu desteğini kazanmak ve rakiplerini alt etmek için halkın gerçeklik algısıyla oynamaktan kaçınmadığını ima eder. Ancak siyasal yalanlar enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemelere paralel yoğunlaşsa da, alternatif gerçekliklerin yaratılmasında kullanılan aldatıcı pratiklerden sadece biridir ve asla modern dünyaya has bir olgu değildir. Antik Yunan retoriğinde, Niccolò Machiavelli'nin öğütlerinde, Karl Marx ve Friedrich Engels'in burjuva ideolojisi kritiğinde defaatle karşımıza çıkar (Block, 2019, s. 32,71). Dolayısıyla gerçeklik ve hakikat üzerine yapılan bir sorgulamayı yakın geçmişle sınırlandırmak ve böylece dönemselleştirmek, tartışmanın analitik gücünü ve bağlamsal zenginliğini ciddi ölçüde azaltabilir.

Bu çalışma, Platon, Hannah Arendt ve Jacques Derrida gibi farklı düşünürlerin teslim ettiği üzere (Yarar, 2018), siyasal yalanı bir insanlık durumu olarak—tarihsel sürekliliği içinde, farklı biçimleri ve yakın geçmişteki tezahürleriyle birlikte—ele alır.¹ Tarih, sosyoloji, felsefe ve siyasal kuram alanlarını ziyaret ederek kavramsal bir çerçeve önermeye çalışır. Bu disiplinler arası çerçevenin merkezinde, Max Weber'in yorumlayıcı sosyolojisi ve epistemolojik yaklaşımındaki “ideal tip” nosyonu bulunur. Kısaca; ideal tipler, “özel biçimiyle nadiren ortaya çıkan birçok sayısız unsurun soyutlanması ve birleştirilmesiyle” hayat kazanır ama “salt kavramsal düzeyde oluşturulmaz, aksine somut problemlerin ampirik analiziyle yaratılır, değiştirilir [ve] netleştirilir[ler]” (Giddens, 1984/2009, ss. 229- 230). Bu anlamıyla, ideal tipler zihinsel inşalar ve gerçekliği açıklamaya yardımcı bulgusal araçlardır. Etik açıdan olması gerekeni dayatmadıkları gibi, “tipik” vakalara gönderme yaptıklarından toplumsal gerçekliğin karmaşasında saklı her olayı kapsamayabilirler (Weber, 1978, s. 20). Dolayısıyla buradaki temel amaç, siyasal yalanların türevlerini ve biçimsel özelliklerini açıklığa kavuşturmak için somut problemlere atıfla ideal tipler formüle etmektir. Bunu yaparken, siyasal yalanların toplumsal gerçeklikle kurduğu dinamik ilişki, Platon'un (yak. M.Ö 380/1992, III. Kitap, 414c) *Kallipolis*'i yaratmak için elzem gördüğü *asil yalandan* (*gennaion pseudos*)

siyasetçilerin kamusal imajlarını yönetmek veya seçmen hareketini kontrol etmek—bir arada tutmak, bölmek ve manipüle etmek—için başvurduğu *asil olmayan yalan*lara değin geniş bir yelpazede incelenir.

Bu çalışma, tartışmayı bir zemine oturtmak adına öncelikle hakikat, gerçeklik ve yalan gibi kavramları netleştirir ve ardından yalanı *gündelik* ve *siyasal* olarak ikiye ayırır. Daha sonra, siyasal yalanları *partiküler*, *kurumsal* ve *kurucu/asil* olmak üzere üç alt kategoriye (Weberci anlamıyla ideal tipe) böler fakat özellikleri bakımından ağırlığı sonuncusuna verir. Zira *kurucu/asil* yalanın işlevinin Platon’dan beri hiç de eskimediği; doğal hukuk kuramında, ulus-devlet kurma sürecinde, günümüzdeki anayasalarda ve siyasal paradigmalarda varlığını koruduğu görülmektedir. Siyasal yalanın ideal tipleri hem siyasal paradigmalardan kimlik inşasındaki rolüne, bitmeyen rekabetine ve dolayısıyla “biz/onlar” ayrımının süreğenliğine dikkat çeker hem de siyasetin çatışma-uzlaşma döngüsü içinde araçsallaştırılan yalanın çeşitliliğine ve işlevsel boyutlarına işaret eder. Başka bir ifadeyle, toplumsal gerçekliğin dildeki temsili ve pratikteki inşası için birbiriyle çekişen siyasal gruplar ideolojik ve normatif argümanlar kadar yalanı da içeren aldatıcı pratiklere zaman zaman başvurur.

Buradaki ima, toplumsal gerçekliğin kendi adına konuşmadığıdır. Gerçekliğe birinci elden tanıklık etsek bile onu ancak dilin dolayımı ve aracılığıyla anlamlandırıp aktarabiliriz. Hermeneutik geleneğin de vurguladığı gibi, dil düşünceyi önceler ve kurar; yani temas edilen gerçeklik duyu organlarından *usa doğrudan*, saf bir halde taşınmaz (Taylor, 2016, ss. 217-221). Fakat bu teması daha karmaşık hale getiren ikinci bir durum mevcuttur. Toplumsal bir olgu olan dil, bireyin düşünce yapısı ve gerçeklik algısı üzerinde ne kadar etkiliyse, siyasal-ideolojik grupların gerçekliğin dilsel temsili üzerine giriştiği mücadele de en az onun kadar belirleyicidir. Ludwig Wittgenstein’in (1953/2001) terminolojisiyle ifade edersek, *dil oyunlarının* çeşitliliğinden (birbiriyle çekişen paradigmlar, hakikat iddiaları ve yer yer onlara eşlik eden siyasal yalanlardan) mülhem sosyo-politik varlığımız sürekli aktüel ya da potansiyel bir gerilimi bünyesinde barındırmaktadır (s. 10). Hatta siyasal farklılık ve rekabetin doğurduğu bu tansiyon hangi tarafın lehine çözülsün, nihai başarı salt ideolojik argümanların doğruluğu veya hakikat iddialarının ikna ediciliğine dayanmaz. Siyasal-ideolojik çekişme aynı zamanda güç arayışındaki grupların aldatıcı pratikleri devreye soktuğu bir algı yönetimidir. Bu çalışma, aldatıcı pratiklerden sadece biri olan siyasal yalanın toplumsal gerçekliğin inşasında oynadığı rolü, ideal tipler (*partiküler*, *kurumsal* ve *kurucu*) ve tanımlayıcı baskın fonksiyonları (*egoistik*, *stratejik* ve *imgesel*) üzerinden inceler.

GERÇEKLİK, HAKİKAT VE DİL

Genel olarak *gerçeklik* bizlerin varlığından, bilincinden, algısından ve ifadesinden bağımsız olarak ‘orada bulunan’ şeyleri ifade ederken, *hakikat* gerçeklikle kurduğumuz ilişkinin zihnimizdeki tezahürleriyle veyahut gerçekliğe dair yargılarımızla ilintili olarak tanımlanır (Alpay, 2017, ss. 27-28). Bu yargılar ilgilendiği konuyla uygun olduğunda *doğru*, uygun olmadığında *yanlış* kabul edilir (Ramsay, 2000a, s. 3). Ne var ki, gerçeklik ve hakikat arasındaki sınır kendini kolaylıkla açık etmez.² Bunun sebeplerinden biri, bize dışsal ve doğal gözükken gerçekliğin önemli bir

kısının insan zihni ve eliyle üretilmiş olmasıdır. Gerçeklik olarak tanımlanan kümenin içinde sadece doğada verili olan canlı ve cansız varlıkların fiziksel mevcudiyeti ve hareketi yoktur. İnsan hem doğanın ona sunduklarını kullanarak hem de bilimsel ve teknolojik gelişmişlik seviyesiyle bağıntılı maddi imkânları, hayal gücü ve yaratma kapasitesiyle çevresine şekil vermekte; doğanın sundukları ve önceki kuşaklardan aktarılanlarla kendi gerçekliğini yaratmaktadır. Kısaca, insan tarihsel ve toplumsal bir bağlamda, verili sınırlılıklar içinde eyleme geçer. Kavramlar, nesneler, kurumlar, yapılar ve ilişkiler üretir. Deneyimlediği gerçekliği inanç, akıl, gözlem, uzmanlık, ahlâk, perspektifler, iktidar yapıları ve komplo teorileriyle doldurur (Block, 2019, s. 29). Bu fiziksel ve fikrî ürünler kendi yaratıcılarından bağımsızlaşmaya, başkalarına temas etmeye ve yayılarak gündelik pratiklerin içine gömülmeye başladıkça doğallaşır. Öyleyse bizler için ‘orada bulunan’ ya zaten doğaldır (su, hava, toprak, orman, ay, kasırga, deprem vb.) ya da belli dönemlerde toplumsallaşarak ve nesneleşerek (sömürgecilik, kölelik, özel mülkiyet, serbest piyasa, anayasal eşitlik, sermaye birikimi, ücretli emek vb.) doğallaşmıştır.³ Bu açıdan, gerçeklik nesnel ve toplumsal hallerin iç içe geçtiği, katmanlı ve devingen bir durumsallık olarak bizi çepeçevre sarar.

Doğadaki canlı ve cansız varlıklar, mevsimler, afetler kendi süregelen hareketini değişik ritimlerle yerine getirirken; diğer tüm canlılar gibi insanlar da bu olup bitene maruz kalmanın ötesinde, sahip olduğu yetenek, beceri, bilgi ve kısıtlılıklar oranında müdahil olmaya çalışır. Ama öncelikle doğa-kültür sarmalını kendi üzerinden ve kendisi için dile getirmesi veya Wittgenstein’in ifadesiyle, kendine has bir *dil oyununun* içine sokması gerekir.⁴ Friedrich Nietzsche’ye (1872-1876/1999) göre, insanın dil dolayımıyla kurduğu bu ilişki aslında keyfi atamalardan ibarettir (ss. 81-84). Örneğin, “solucan” da kıvrılarak hareket eder ama ona “yılan” demeyiz. Keyfi atamalara istikrar ve bağlayıcılık getiren ve nihayetinde onları hakikat seviyesine çıkaransa, dildeki sabitlemelerin (bir nevi yasalaştırmaların) tıpkı geçmişte yapılmış toplumsal sözleşmeler gibi zaman içinde unutulmasıdır. Bu açıdan, nesnel ya da olgusal gerçeklik bize ‘kendi içinde hakikat’ olarak görünmez. Aksine, der Nietzsche, hakikatin dile gelmesi sinir sisteminin uyarılması, beyne iletilen sinyalin imaja (birinci metafor) ve bu imajın sese (ikinci metafor) çevrilmesi gibi bir dizi işlem sonunda gerçekleşir. Öyleyse, dile gelen hakikat şeylerin özünü (eğer varsa) yansıtmaktan uzaktır. Dil olsa olsa bir metaforlar dünyası üretir. Aynı mantıkla, Wittgenstein’in (1953/2001, s. 70) dil oyunları da bir metaforlar kümesidir ve tarafların metaforları anlayabilmesi ancak uzlaşılan ya da öğrenilen kuralların takibiyle mümkün olabilir. İnsan bizzat ürettiği metaforların birer metafor olduğunu unuttuğunda, kendi varlığının yankılarından oluşan düşüncelerini sanki kendinden bağımsız veya kendine dışsal hakikatlermiş gibi görmeye başlar. Bu bağlamda, ‘hakikat’ aşkınlığını yitirir ve ‘hakikat iddiası’ olarak tevil edilir.

Tam bu noktada konuyla ilintili iki meselenin altı çizilebilir. Birincisi; Viyana Çevresi’nin doğrulama yöntemi, Karl Popper’in yanlışlanabilirlik ilkesi, Thomas Kuhn’un paradigma değişimleri ve Imre Lakatos’un inceltirilmiş yanlışlamacılığı gibi metodolojik yaklaşımlar dilin antropomorfik karakteriyle—ve bu durumun bilimdeki evrensellik ve mutlak nesnellik arayışına çıkardığı zorlukla—bir tür yüzleşme anlamına gelir. İkincisi, nesnel ve toplumsal gerçekliği birbirine indirgemek sosyolojik açıdan düşünsel bir hataya tekabül eder. Zira toplumsal

gerçeklik nesnel gerçekliğe indirgendiğinde, toplumsal yapılar sanki evrimsel bir seyri izleyen doğal oluşumlar gibi algılanma eğilimindedir. Bu sahte-doğallık algısı, toplumsal düzeni ve değişimi denetleyecek ya da o toplumun kendi ‘doğal’ akışına ihanet etmeyecek teknokrat/seçkin bir sınıfı ve siyasal bir faaliyet olarak toplum mühendisliğini makulleştirir. Nesnel gerçeklik toplumsal gerçekliğe indirgendiğindeyse, olgusal hakikatler göreceleşmeye ve iyi gerekçelendirilmemiş kanılarla bezeli bir dil oyununa hapsolmaya yatkınlaşır. Örneğin dünyanın geoit oluşu gibi bilimsel hakikatler, hakikat-sonrası dönemde herhangi bir anlatı (*narrative*) olarak sıradanlaştırılır. Rütbesi (statüsü) düşürülen bilimsel hakikatler, dünyanın düz oluşu gibi kişisel duygu ve kanaatlere dayanan gerçek-dışı anlatılarla neredeyse eşdeğer tutulur (Nichols, 2017, s. 20). Eğer nesnel ve toplumsal gerçekliği iç içe geçen, katmanlı ve devingen bir durumsallık olarak tasvir edeceksek aralarındaki etkileşimin bu iki uca doğru savrulmaları içerebileceğini (hatta birinin diğerini kolonileştirebileceğini) ama sonuçta *nesneleşen* toplumsal gerçeklik ile doğanın *nesnel* gerçekliğinin birbirine indirgenemeyen özellikler taşıdığını gözden kaçırmamak gerekir. Nihayetinde suyun donma ve kaynama noktasını farklı sıcaklık birimiyle ölçmek (“Celsius” ya da “Fahrenheit”) ‘orada olanı’ değiştirmez. Ya da doğal bir hava durumu olan karın Eskimolar ve Vanuatulular için değişik anlamlar taşıması olgusal gerçekliği etkilemez. Bu örnekler daha ziyade farklı (gündelik, dinsel, bilimsel vb.) dil oyunlarının türetildiğini gösterir.

Buradaki odağımız coğrafi koşulların kültür üzerindeki etkileri veya iklimsel olayların değişik dillerdeki yansımalarından ziyade siyasal alandaki gerçeklik ile hakikat arasındaki uygunluk ilişkisidir. Bundan kasıt, tarihsel süreçlere ilişkin “memlekete demokrasi geldi” ya da “Türkiye demokratik bir ülkedir” gibi siyasal yargılarımızın, “Ay doğdu” ya da “Ay ve Dünya’nın kendi etrafında dönme süreleri aynı olduğundan, Ay’ın her zaman tek yüzünü görmekteyiz” gibi doğal süreçlere ilişkin gündelik ve bilimsel ifadelerden ayrıştığıdır. Açık ki soyut ve *özünde çekişmeli bir kavram* olan demokrasi (Gallie, 1956) kar, ay, ağaç, dere, toprak ve taş gibi somut kavramlara benzemez. Fakat onlar gibi dil oyunları içine girmekten de kurtulamaz. Hiç kuşkusuz bu *siyasal* bir dil oyunudur ve tarafların izleyeceği kurallar zaman içinde yeniden belirlenebilir. Zira demokrasi (tıpkı özgürlük, eşitlik, adalet ve sanat gibi) sürgit devam eden siyasal-ideolojik çekişmenin alanlarından birini teşkil eder (Freedon, 2003; Heywood, 2017). Her ideolojik gelenek siyasal gerçekliğin yapı taşlarını oluşturan bu ve benzeri kavramları kendine has bir biçimde tanımlamakla kalmaz, kelimenin tam anlamıyla yasalastırmak için rakiplerine meydan okur. Mücadeleden üstün çıkan taraf kendi (demokrasi, adalet, sanat, eşitlik, özgürlük vb.) anlayışını ete kemiğe büründürmek için avantaj elde eder. Ama bir tarafın ya da ittifak halindeki tarafların belirleyici konuma yükselmesi ve kendi dil oyununu *bir süreliğine* tartışmalı olmaktan çıkarması, siyasal kavramların muhtevasına dönük ideolojik rekabeti bütünüyle ortadan kaldırmaya yetmez. Antonio Gramsci’den (1947/2008) esinle söylersek, hegemonik üstünlüğü ele geçiren grup demokrasinin kurallarını ve işleyişini kendi eğilimlerine uygun biçimde tanımlayıp somutlaştırarak (*muhafazakâr* demokrasi, *liberal* demokrasi, *sosyal* demokrasi gibi) toplum nezdinde kabul görmesini sağlayabilir.⁵ Ta ki demokrasi kavramına başkaca anlamlar yükleyen ve güç istenciyle müesses nizama

meydan okuyan rakip görüş(ler) egemen anlayışı koltuğundan edip kendi kavramsal sabitlemelerini ve onlara uygun kurumları yerine koyana değin.⁶

O halde, toplumsal gerçekliğin neredeyse doğal unsurlarına dönüşen, üstüne üstlük yeniden tanımlanabilen (Freeden, 2003) ya da anlamsal olarak genişleyebilen (Breiner, 2013) siyasal kavramlar hakkında mutlak bir hakikatten bahsedilemez. Siyasal dil antropomorfik, bağlamsal ve ideolojik doğası gereği tek bir *hakikat* yerine birden çok *hakikat iddiasına* ev sahipliği yapar. Ancak toplumsal gerçekliğin dil içinde birden fazla temsilinin oluşu, yaşadığımız dünyayı bizler için rölatif ve manasız kılmaz. Tam tersine, birbirine rakip gruplar hakikat iddialarını bilgisel ifadelere döküp siyasallaştırarak ve böylece dili sürekli bir mücadele alanına dönüştürerek, toplumsal hayatı bitmek bilmeyen çatışmaların ve uzlaşılardan döngüsüne sokarlar. Bu döngü içinde farklı siyasal akıl yürütme biçimlerinden beslenen hakikat iddiaları, onlara eşlik eden ve/ya içlerine yuvalanan siyasal yalanlarla birlikte toplumsal gerçekliğin dilsel kurucuları ya da yıkıcıları olarak işlev görür.

YALAN ÜZERİNE

Yalana faşist ya da totaliter rejimlerin alametifarikası olarak değil, her türden siyasetçi ve yöneticinin elinin altında bulundurduğu kullanışlı bir enstrüman olarak bakmak yerinde olur (Finchelstein, 2020). Arendt'e (1972) göre yalan, kayıtlı tarihin başından beri gerçekliğin temsilinde ve siyasal ereğin gerçekleştirilmesinde bir araç olarak kullanılagelmıştır (s. 4). Alexandre Koyré (2018), yalanın her çağa ait olduğunu ifade etmekle birlikte özellikle kentlerde ortaya çıktığını vurgular (s. 43). Yalanın evveliyatı ve yaygınlığı düşünüldüğünde, ahlâk felsefesinin, dinin, hukukun ve edebiyatın kadim meselelerinden biri olması şaşırtıcı değildir (Serban, 2001). Bu tespitin tam karşısında, insanın başkalarına borçlu olduğu biricik şeyin hakikat olduğunu savunan ve sonuçları her ne olursa olsun doğrunun söylenmesi gerektiğini salık veren deontolojik yaklaşım bulunur. Fakat Kephalos'tan Augustine'e ve Kant'tan günümüze uzanan bu katı ahlaki tutum, hayatın olağan akışı içinde ve çoğunlukla siyasi gereklilikler sebebiyle ihlal edilegelmiştir—ama nasıl?

John Mearsheimer (2011) doğru söylemenin zıddı olarak aldatmayı (*deception*), aldatmanın yöntemlerinden biri olarak da yalanı tanımlar.⁷ Genel olarak aldatmak, birisinin bildiğini düşündüğü gerçeklerin başkaları tarafından bilinmesini engellemektir. Kendi işine gelecek şekilde bazı gerçekleri eğip büken (*spinning*) ve bazı gerçekleri gizleyen (*concealment*) aktörler, üçüncü bir strateji olarak yalana (*lying*) başvurabilir. Yalan söyleyerek ya “doğru olduğu düşünülen gerçekler saklanır” ya da “yanlış olduğu bilinen gerçekler üretilir” (Mearsheimer, 2011, s. 27). Faydacı bakış açısından yalan söylemedeki itici kuvvet, *yalandan* beklenen (aktüel ya da potansiyel) faydanın *doğrudan* gelecek (aktüel ya da potansiyel) zarara ağır basacağı hesabıdır. Bu bakış bireysel çıkarları korumak bakımından kullanışlı görünse bile, kâr-zarar hesabının farklı aktörler tarafından değişen sosyo-politik bağlamlarda yapıldığını hatırlamak gerekir.

Machiavelli'nin *Prens*'inde bu türden bağlamsal bir tartışmaya rastlanır. Tipik bir faydacı olmayan Machiavelli, ahlâki erdemler ile siyasi gereklilikler arasında paradoksal bir ilişki olduğunu iddia eder ve yöneticiye siyasal fayda perspektifinden bakmayı bilmesi gerektiğini öğütler. Böylelikle, iyi ahlâkın davranış kataloğundan çıkardığı aldatma ve şiddet içeren pratikleri geri çağırır. Onlara rasyonel ve araçsal bir nitelik atfeder. Görünüşte oldukça tehlikeli bir düşünsel dönemeci alan Machiavelli, sapkın bir yola girmiş sayılmaz. Aksine, birbirine benzemez onlarca örnekten herhangi bir prensin (*il principe*) ya da prens adayının (*il principe nuovo*) sahip olması gereken siyasal becerileri (*virtù*) dikkatlice damıtmaya çalışır (Wood, 1967, s. 169). Ona göre, iyi ahlâkı zarif bir kıyafet gibi taşıyan ve bir zırh kuşanmışçasına kendini güvende hisseden yöneticiler rakiplerinin hamleleri ve oyunları karşısında korumasız kalacaktır. Hâlbuki iktidar olmak ya da iktidarını korumak isteyenlerin başarısı, *gerektiğinde* ahlâki doğrularla çelişmeyi göze almalarına bağlıdır (Machiavelli, 1532/1999, s. 50). İyi ahlaktan ne zaman vazgeçilmesi gerektiğini bilmek yine bir *virtù*, yani siyasal maharettir. Machiavelli'nin öğüdü aslen herkes için geçerlidir. İktidar olmak ya da iktidarda kalmak isteyenler kendilerini sürekli yenilemeli ve siyasal alanın belirsizliği karşısında bir şekilde orijinal kalmayı becerebilmelidir (Breiner, 2008).

Şüphesiz, yöneten-yönetilen ilişkisinde yalan tek yönlü olarak (yukarıdan aşağı doğru) işlemez. Halk da hayatta kalma stratejisi ve gündelik direniş pratiği olarak yalana başvurur (Scott, 1985). O yüzden ister antik ister modern toplum olsun, ister profesyonel siyasetçi ister sıradan yurttaş olsun, insanın hakikat ve yalanla kurduğu ilişki görüldüğünden daha çetrefillidir. Öncelikle her yalan niyet, sonuç ve kabul edilebilirlik bakımından benzer değildir. Ayrıca, her yalan kolaylıkla anlaşılmaz.⁸ Özellikle toplumun kaderini etkileyen iyi kotarılmış siyasal yalanları ifşa etmek için akademik çalışmalar kadar araştırmacı gazeteciliğe—bu çabaların anlamlı olabilmesi içinse meslek etiği ve tarafsızlık ilkesi kadar düşünce ve ifade özgürlüğü, bilgi edinme hakkı gibi temel hak ve özgürlüklere—ihtiyaç duyulur. Hatta Arendt, yürütmenin elinde tuttuğu güç oranında denetlenmesi gerektiğini savunarak bu ihtiyacı bir kaideye dönüştürür (Young-Bruehl ve Kohn, 2007, s. 1054).

Machiavelli'nin prensi, modern yönetici veya sıradan yurttaş eğip bükme, gizleme ve yalan söyleme dışındaki yollara da tevessül ederek gerçeği çarpıtabilir. McIntyre'nin (2018/2019) *Hakikat Sonrası* isimli kitabında gösterdiği üzere, insanlar bazen bir yanlış ve/ya hataya tekabül eden “gerçek-dışı” ifadeler kullanır; bazense “gönüllü cehalet” sergileyerek, bir bilgiyi doğruluğunu sına zahmetine girmeden tedavüle sokarlar (s. 29). Örneğin, bir yurttaş çeşitli yayın organlarından, kanaat önderlerinden ve siyasetçilerden duyduğu bir açıklamayı içeriğini teyit etmeksizin doğru kabul edip sosyal medyada paylaşabilir. Bir yandan, içeriği yanlış olsa da doğruyu söylediğine samimiyetle inanan bir kişiye yalancı sıfatını yakıştıramayabiliriz (Ramsay, 2000a, s. 3). Diğer yandan, ister *gerçek-dışı* ifadeler kullansın ister *gönüllü cehalet* sergilesin, mesnetsiz iddialarda bulunan ve bir yanlış bilmeden dillendiren ve yayılmasına hizmet eden kişilerden kendi cahilliğinin ya da düşünce tembelliğinin sorumluluğunu almasını bekleriz (McIntyre, 2018/2019, s. 29). Fakat *yalan*, diye ekler McIntyre, kasıtlı olmasından ötürü diğerlerinden farklılaşır. Onun ayırt edici özelliği ‘yanlış yönlendirme niyeti’ taşımasıdır (Bok, 1979, s. 6).

Yalan, herhangi bir ifadenin, durumun veya olgunun *doğruluğu bilindiği ve kanıtlanabilir olduğu* halde muhatabını bunun aksine inandırıp kandırma ve manipüle etme girişimidir.⁹ Bu girişimin başarısı yalanın biçimi, hitap ettiği kitlenin büyüklüğü ve onu inandırıcı kılacak koşulların ya da araçların (kitle iletişim araçları, taraflı medya, sansür, baskı vs.) olup olmadığı gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterir.

O halde, yöneten ya da yönetilen gerçek dışı ifadeler kullanabilir, sırf işine öyle geldiği için gönüllü cehalet sergileyebilir, fark ettiği hatalarını (misenformasyonu) düzeltebilir ya da o zahmete girmeyip (misenformasyonu dezenformasyona dönüştürerek) bile isteye uluorta yalan söyleyebilir. Hatta doğruluğunu sorgulamadığı ve/ya umursamadığı bir enformasyonu kendi söyleminin kaynağına çevirerek sanki yalan söylemiyormuş da gönüllü cehalet sergiliyormuş gibi davranabilir. Gerçekle kurduğumuz ilişkinin çetrefilli olduğunu gösteren herhalde en bariz kanıt, gerçekliği çarpıtmak için kullandığımız yöntem repertuarının işte bu zenginliğidir.

Toplumsal hayatın içinde yalan söylemek bir istisna hali olmadığından,¹⁰ yalanın içeriği, niteliği ve doğurduğu sonuçlar önem kazanır. Nietzsche'nin (1872-1876/1999) isabetli bir biçimde tespit ettiği gibi insanların gerçekte sorguladığı, yalandan ziyade yalancının bunu bencil ve başkalarına zarar verecek şekilde yapıp yapmadığıdır (s. 81). Bunun tersi de aynı oranda geçerlidir. Eğer bir hakikat mutluluk getirmiyor ya da fayda üretmiyorsa insanlar ona karşı kayıtsız kalmayı tercih edebilir. Hatta kendi kimliğini tehdit eden yıkıcı hakikatler (ya da hakikat iddiaları) karşısında düşmanca bir tavır takınabilir ve sahip olduğu kimliği muhafaza etmek adına yalan söyleyebilir ya da kendisine yalan söylenilmesini arzulayabilir. Arendt (1978) bu arzunun doğurabileceği karanlık bir gelecekte—herkesin herkese yalan söylediği ve gerçeklik inancıyla birlikte 'düşünme, yargılama ve eyleme kapasitesinin' kaybedildiği bir dünyadan, adeta bir 'son siyasal insan' distopyasından—bahseder. Onun bu karamsar senaryosu, nüveleri uzun zaman önce atılan ve emareleri çoktandır görülen kamusal alandan özel alana kaçışın ve orada sığınılan bireysel gerçekliğin sanki bir dip noktasıdır.

Ezcümle, hakikati ve yalanı belli bir bağlam içinde, nedenleri ve neticeleriyle birlikte değerlendirmek gerekir. Hakikate herhangi bir mutlaklık ya da yalana içkin bir kötülük atfetmeden, aralarında keskin karşıtlıklar aramak yerine birbirlerine dolayımlandıklarını varsaymak daha uygun olur. Buradan hareketle ve heuristik bir yaklaşımla, "gündelik" olandan "siyasal" olana doğru uzanan bir yalan spektrumu üzerinde tartışma geliştirilebilir.

Siyasal Yalanlar

Bir kişi kendi ya da bir başkasının kusurunu örtmek, cezadan kaçınmak, elde edilen bir faydayı korumak, kendisini veya başkasını olası bir zarardan sakınmak, hassas bir bilgiyi saklamak, nazik davranmak, karşısındakini cesaretlendirmek, kendini övmek ve hatta sırf verdiği hazzı yaşamak için yalan söyleyebilir.¹¹ Kavramsal netlik açısından, eğer bir yalan doğrudan kişilerin özel hayatları ve yakın çevrelerini ilgilendiriyorsa *gündelik yalan*; siyasi partileri, seçilmişleri, liderleri, devlet idaresini, kamu işlerini ve dolayısıyla yurttaşları ilgilendiriyorsa *siyasal yalan* kümesine sokacağız. Karl Mannheim'ın (1929/1985) ideoloji kavramsallaştırmasından esinle, siyasal yalanları

ayrıca genel fonksiyonlarına göre *partiküler* ve *total* olarak sınıflandıracağız (ss. 54-59). Profesyonel siyasetçilerin ve siyasette yıldızı parlayan aktörlerin kişisel hayatlarını, yakın çevrelerini ve siyasi kariyerlerini ilgilendiren yalanları *partiküler siyasal yalan*; bir ya da daha fazla grup, topluluk ve ulusun kaderini etkileyen yalanları *total siyasal yalan* olarak tanımlayacağız. Önceki bölümde vurgulanan dolayımın bahsini ve total siyasal yalanın kendi içindeki biçimsel farklılıkları açıklamak içinse *kurumsal* (siyaset kurumuna içkin) ve *kurucu* (siyasal alanı kurmaya dönük) ayırımına gideceğiz. Fakat bir kavram enflasyonuna yol açmamak adına partiküler siyasal yalan yerine *partiküler yalan*, kurumsal-total siyasal yalan yerine *kurumsal yalan* ve kurucu-total siyasal yalana doğrudan *kurucu yalan* diyeceğiz.

İlkinden başlarsak, birinin eşini aldatıyor olmasına rağmen ona her daim sadık kaldığını söylemesi *gündelik* yalanken, 1990'ların sonunda Amerikan Başkanı Bill Clinton'ın Beyaz Saray'da stajyer olarak çalışan Monica Lewinsky'le ilişkisini kameralar önünde reddetmesi *partiküler* yalandır. Tıpkı eski İngiltere Başbakanı Boris Johnson'ın Covid-19 kısıtlamalarına rağmen ofisinde düzenlenen doğum günü partisine katılması ve bu konu sorulduğunda meclisi bilerek yanıltması gibi (Euronews, 2023). Partiküler yalan *dar anlamıyla* özel hayatın mahremiyetini koruma veya gizleme gayesi taşısa da *geniş anlamıyla* mesleki bir kaygıyı mutlaka içinde barındırır. Bunun başlıca sebebi, özellikle profesyonel siyasetçilerin kişisel hayatlarını mesleki kariyerlerinden ayıramamasıdır. Bu zorluk kavramsal sınırların çizilmesine haliyle yansır. Zira mesleki reflekslerle veya kariyer gözetilerek söylenen *partiküler* yalan, *kurumsal* yalanın mıntıkasına doğru ilerler ve hatta kimi zaman girer. Donald Trump'ın 20 Ocak 2017'deki başkanlık yemini ardından, Reagan-sonrası 'en büyük' seçim zaferini kazandığı, 'en kalabalık' yemin törenini gerçekleştirdiği, CIA'daki konuşmasının 'ayakta' alkışlandığı ve Obama döneminde cinayet oranlarının son 47 yılın 'en yüksek' seviyesine ulaştığı iddialarını hatırlayalım (McIntyre, 2018/2019, s. 25). Trump'ın bu gerçek-dışı ifadeleri, kendi kendine methiyeler düzmek ve egosunu yüceltmek maksadı taşıdığından (*dar anlamıyla*) veya siyasi imajını ve kariyerini parlatmaya dönük olduğundan (*geniş anlamıyla*) partiküler yalan olarak tasnif edilebilir. Diğer yandan ise Obama dönemini bizzat karalayan ve yerleşik algıyı sahte bir gerçeklikle ikame etmeye çalışan Trump'ın kendinden menkul iddiaları, yalan spektrumunda *partiküler*den ziyade *kurumsala* yakınsar.¹² Buna göre, siyasal yalanlar belirgin biçimde bir alt kategoriye ait olabileceği gibi kısmen *partiküler* ya da kısmen *kurumsal* olabilir. Örneğin yurt dışına tedavi görmeye giden bir lider, rakiplerine karşı zayıf ve güçsüz görünmemek için kısa bir tatile çıktığını duyurabilir. Siyasi figürlerin sağlık sorunu hiç şüphesiz özel bir meseledir ve bu sorunun olmadığı yönündeki ifadeler birer partiküler yalandır. Ama parti içinde liderlik kavgalarına ve ulusal siyasette yeni ittifaklara yol açma ihtimali düşünüldüğünde, aynı sağlık sorunu kamuoyunu yakından ilgilendirir. Bu ilginin önüne geçilmesi bakımından ise kurumsal yalandır.

Kurumsal yalanlar, profesyonel siyasetçiler ve bürokratik personel tarafından bir ya da daha çok grup, topluluk ve ulusu yanlış yönlendirmek niyetiyle kullanılır. Kimi zaman etkileri olumsuz, derin ve kalıcıdır. Barışı korumayı vadeden ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'ın seçildikten sonra Kuzey Vietnam'ı bombardımana tutması,

George W. Bush ve Tony Blair'in Saddam Hüseyin'in elinde kitle imha silahları olduğuna dair sahte istihbaratla Irak Savaşı'nı başlatması (Bok, 1979, ss. 180-182) ve ABD Çalışma Bakanlığı'nın tüketici raporunda enflasyon artışını düşük göstermek için ürünlerin o ayki en düşük fiyatlarını baz alması ya da en düşük fiyattan satılan ürünler üzerinden enflasyon oranını hesaplaması (Serban, 2001, ss. 4-14) gibi. Kimi zaman kurumsal yalanlar sonuçları itibariyle gerekçelendirilir. Örneğin, gizlilik gerektiren askeri belgeler ulusal güvenlik kaygısıyla, adli soruşturmalardaki detaylar suçluları yakalamak amacıyla, ulusal para biriminin devalüasyon kararı haksız kazanç elde edilmesini önlemek niyetiyle, diplomatik görüşmeler zorlu ve kırılgan bir süreci akamete uğratmamak için inkâr edilerek kamuoyundan saklanabilir (Ramsay, 2000b, ss. 27-28). Kimi zamansa kurumsal yalanların söylenmesi siyasal figürün ve/ya temsil ettiği grubun perspektifinden gerekli ve faydalı görülür. Örneğin, sosyo-ekonomik veriler desteklemese de iktidar temsilcisi toplumsal refahın arttığını söyleyebilir. Parti sözcüleri bulundukları ittifak içerisindeki sert kavgaları basit bir fikir uyuşmazlığı olarak geçiştirebilir. Parti liderleri anketlerdeki oy oranlarını ya da seçim meydanlarındaki destekçi sayısını kasıtlı olarak yükseltebilir.

Partiküler yalan en iyi ihtimalle¹³ kişiyi kendi vicdanı ya da gerçeği bilen yakın çevresinin sorgulayıcı bakışlarıyla baş başa bırakır. Kurumsal yalan ise en azından görünüşte kişiden daha büyük bir yapı adına ve şahsi çıkardan daha yüce bir amaç uğruna söylendiğinden, onu dillendiren her kimse birincil derecede sorumlu tutulmayacağını, tutulacaksa bile bunun birtakım siyasi değişken ve hesaba bağlı olacağını öngörür. Partiküler yalanda olduğu gibi siyasetçi ya da bürokrat kurumsal yalanı sahnelerken—ki nihayetinde bu bir performanstır—kendinden emin gözükmelidir. Zira ancak inandırıcı olursa temsil ettiği menfaati koruyabilir, ait olduğu gruba/topluluğu memnun edebilir ve sakındığı gerçeği güvende tutabilir. Dolayısıyla sahnelenen performansın ön koşulu kişinin mesleki gereklilikleriyle ahlaki yükümlülükleri arasına set çekebilmesidir. Ancak söylediği yalanı dışsallaştırarak (gayri-şahsileştirerek) kişisel vicdanının sesini ve ahlaki görev duygusunu bastırabilir. Son tahlilde, siyasetçi ya da bürokrat, dillendirdiği kurumsal yalanı kişisel tasarruftan ziyade vaziyetin doğurduğu bir zaruret olarak akla bürür. Siyaseten söylenilmesi gerekene aracılık ettiği inancıyla ya da bu yöndeki kolektif inancın arkasına sığınarak sözlerinin toplumsal olgularla uyumluluğunu gözetme sorumluluğundan bir nevi feragat eder. Böylece hem pragmatik davranıp duruma göre yalan söyleyebilir hem de gerçek ortaya çıktığında ahlâki bütünlüğünü ve öz saygınlığını savunabileceği bir mevzi kazanmış olur.

Üçüncü ve son olarak *kurucu yalan* ya da Platon'un ifadesiyle *asil yalan*, siyasal alanı dizayn etmeyi ve bunu yaparken siyasal meşruiyeti ve toplumsal bir aradılığı sağlamayı hedefler. Kurucu yalanlar, normatif düşüncenin dehlizlerinde kaybolması muhtemel her yaştan insan için tedavüle sokulan kompakt hikâyeler ya da yurttaşları önceden kararlaştırılmış düşünsel/ideolojik varış noktalarına taşıyan kestirme yollardır. Tekrara düşmek pahasına belirtelim ki, *partiküler*, *kurumsal* ve *kurucu* yalan arasındaki kavramsal sınırların pratikteki izdüşümleri her zaman net olmaz. Örneğin Büyük Britanya'daki Brexit kampanyasında Avrupa Birliği'ne (AB) her hafta 350 milyon Euro gönderildiğine dair düzmece bir istatistikle kaplanan yüzlerce otobüs (McIntyre, 2018/2019, s. 27),

hem parti liderliğine giden yolda Boris Johnson’a görünürlük ve rakipleri karşısında avantaj kazandırmış hem de muhafazakâr kitleleri partisi lehine mobilize etmiştir. Ayrıca, AB’ye karşı güvensizliği ve ülke içindeki kutuplaşmayı tırmandırarak mevcut düzenin değişmesi için uygun bir siyasi iklim yaratmıştır. Dolayısıyla aynı siyasal yalan *partiküler* ve *kurumsal* işlevleri yerine getirmenin ötesinde doğurduğu şaşkınlık, öfke ve değişim talebiyle *kurucu* bir momenti hazırlayabilir. Çekişmeli bir seçim ya da referandumun kazanılmasına hizmet ederek daha büyük bir toplumsal dönüşümün parçası olabilir veya fitilini ateşleyebilir.

Bu tartışmadan iki temel sonuca varılır. Birincisi, genel hatlarıyla *partiküler yalan* kişisel çıkarı ve imajı korumak ve/ya mesleki kariyer basamaklarını tırmanmak maksadıyla; *kurumsal yalan* kişi/parti çıkarı, kamu yararı ve ulusal güvenlik öyle gerektirdiği inancıyla; *kurucu yalan* ise siyasal ideolojilerden beslenen bir gelecek tahayyülünü inşa etmek ve yaymak arzusuyla söylenir. İkincisi, siyasal yalanın alt kategorileri her zaman saf halde bulunmazlar. Siyasal yalan genellikle bu alt kategorilerin bir amalgamı olarak karşımıza çıkar. Tam da bu sebeple *partiküler*, *kurumsal* ve *kurucu* yalanları, Weberci anlamıyla, *ideal tipler* ya da açıklayıcı kavramsal araçlar olarak görmek yerinde olur. Aralarındaki işlevsel örtüşmeleri bir kenara bırakıp baskın karakterlerine odaklanırsak ilki *egoistik*, ikincisi *stratejik*, üçüncüsü *imgeseldir*. Diğerlerinden önemli ölçüde farklılaşan ve ayrı bir başlık altında incelenmeyi hak eden kurucu yalanlar özellikle siyasal hayal gücünün netleştirilmesi, sadeleştirilmesi ve yurttaşların zinde kalarak geleceğe hazırlanmasında rol oynar.

Kurucu ya da Asil Yalanlar

Platon’un asil yalanı, aklın gözüyle bakıldığında keşfedilebilen değişmez hakikatlerin (*ideaların*) ama en başta da iyin basite indirgenmiş hali veya sadeleştirilmiş tercümesidir. Özünde hikâye veya fabl gibi bir kurguya sahiptir (Andrew, 1989, s. 581). İçerik açısından yanıltıcı ama zaten doğruluğundan ziyade pratikte “kullanışlı” olması önemsenir (Platon, yak. M.Ö 380/1992, III. Kitap, 414c). Zira onun da gerekçelendirdiği kurucu bir prensip mevcuttur. Dolayısıyla, Platon’un siyasal tahayyülüne uygun (‘iyi’ ve ‘adil’) bir yurttaşlar topluluğu oluşturmak amacıyla tedavüle sokulan ve insanları bu ideal doğrultusunda özneleştiren bir tür dispozitiftir. Hikâye ve mitler bu *asil* görevi yerine getirdiği müddetçe korunur, yoksa yasaklanır. Örneğin Platon *Devlet*’te Antik Yunan mitolojisindeki insansı zaafılara sahip Tanrı betimlemesine karşı çıkar çünkü Tanrı eşsiz ve ona atfedilen niteliklerin şaşmaz bir uygulayıcısı olmalıdır. Aksi halde, der Platon (yak. M.Ö 380/1992), öncelikle çocuklar olmak üzere birçok insan alegorik olan/olmayan ayrımını yapamadığından hikâye ve mitlerdeki Tanrı ile kahramanları karıştırabilir (II. Kitap, 378d).

Her ne kadar asil yalanın inceliklerle işlenmiş kurgusal bir boyutu ve açık bir siyasi fonksiyonu olsa da içeriğinin tekil olduğunu iddia etmek ya da sırf Platon’un savunduğu filozof-kralların hâkimiyetindeki ideal şehir-devletin (*Kallipolis*) inşasına hizmet eden söylemsel bir aygıt olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Bunun sebebi, Platon’un hakikatler dünyasını (felsefeyi) görüntüler dünyasından (siyasetten) ayırırken de belirttiği gibi, siyasetin

doğası gereği böyle bir tekilliği yadsımasıdır. Dolayısıyla siyasal alan tek bir hakikat yerine hakikat iddialarına ev sahipliği yapar. Fakat Platon, görüntüler dünyasındaki oluş halini sabit hakikatler arayışıyla aşmaya çalışır. Tam bu noktada Platon'dan ayrılarak felsefeyi siyasetin dışında (ayrı ve üstün bir konumda) değil bizzat içinde ele alacağız. Bunu yaparken ise asil yalanları tüm çeşitliliğiyle siyasal alanın asli bir unsuru olarak değerlendirecek; birbirine rakip siyasal paradigmaların hakikat iddialarında kullanılan asil yalanların görece soyut ya da somut, basit ya da karmaşık, tamamen ya da kısmen kurgusal olabildiğini ama bu çeşitliliğin genel siyasal işlevlerine halel getirmediğini savunacağız.

Devlet üzerinden açıklarsak Platon'un uzun diyaloglar boyunca harmanladığı normatif, ampirik, fonksiyonel ve kavramsal argümanlar hem Sokrates'in muhatapları hem de genel okuyucu için oldukça kafa karıştırıcıdır. Asil yalanlar, Platon'un siyasal felsefesine nüfuz edemeyenleri yakalamak ve ikna etmek maksadıyla takviye kuvvetler olarak devreye sokulur. Örneğin Platon, oldukça basit ve anlaşılır olan *metaller miti*yle, Tanrı'nın insanların ruhuna farklı kıymette metaller karıştırdığını söyler. Her metal belirli bir vasıf ve erdemi sembolize etmekte ve değerlerine binaen sıralanmaktadır. Buna göre, dünyayı akıl gözüyle keşfe dalan bilgi aşığı filozofların ruhlarında altın; şan, şöhret ve zafer için yaşayan cesur ve atak kişilerin ruhlarında gümüş; temel dürtülerine veya dünyevi zevklerine yenik düşenlerin ruhlarında bronz veya demir bulunmaktadır (Platon, yak. M.Ö 380/1992, III. Kitap, 415a-d). Metallerin değerinden ve dağılımından yola çıkarak filozofların kral, gözü pek olanların asker, dünya nimetlerine düşkün ve iştahı kabarık olanların esnaf, tüccar, çiftçi veya zanaatkâr olması beklenir. İnsanlar arasında doğal bir çeşitliliğin ve hiyerarşinin olduğunu anlatan bu mit, bahsi geçen metallerin insan ruhunda gerçekten bulunup bulunmadığıyla ilgilenmez. Gaetano Mosca'nın (1895/1939) terminolojisiyle ifade edersek asil yalanlar Platon'un *siyasal formülünü* insanların zihnine nakşettiği veyahut yönetici sınıf olarak filozof-kralların egemenliğini meşrulaştırdığı ölçüde doğru ve faydalı kabul edilir.

Metaller mitinde farklılığı ve çeşitliliği (sınıflı toplumu ve seçkinlerin yönetimini) vurgulayan Platon, 'herkesin toprak anadan geldiği' tasavvuruyla bu sefer kardeşlik ve eşitliği olumlar. Öyle ki, kadınların statüsü erkeklerle eşitlenmeli, filozof ve yönetici olmaları önündeki engeller kaldırılmalıdır. Asil yalanların işlevi tam da bu dönüşüm talebinde (*Kallipolis'e* geçişte) gizlidir. Kuşkusuz ki ne herkes toprak ananın çocuğu ne de birbirinin öz kardeşidir. Ama küçük yaştan itibaren öyleymiş gibi eğitilirlerse doğuştan gelen fiziksel farklılıklar hariç kadın ve erkeğin eşitleneceği, öz ailelerine karşı duydukları bağlılık hissinin kırılacağı, aileler arası kan davalarına dönüşen hasmane duyguların ortadan kalkacağı ve yurttaşlarla yabancılar arasındaki ayrımın belirginleşeceği düşünülür (Carmola, 2003, s. 41). Platon'un uzun ve yorucu diyaloglar ardından diyalektik yöntemle damıttığı ve asil yalanlarla beslediği kurucu prensip *Devlet'in* ortasında nihayet netleşir: Kadın ve erkek herkes doğal yatkınlığına uygun bir işi en iyi şekilde yaptığı takdirde adil toplum inşa edilebilecektir. Basitçe, insan ruhu ve toplumsal iş bölümü arasında bir izdüşümü hayal edilir. İnsanların kendilerine ve içinde yaşadıkları topluma karşı adil olabilmesi için kişisel becerileriyle toplumsal rollerinin örtüşmesi gerekmektedir. Bu saikle herkesin içindeki 'cevher' eğitim

sürecinde keşfedilmeli ve herkes kendi eğilimine uygun bir hayatı başkalarının işine karışmayarak (ölçülülükle) sürdürmelidir. Aksi bir yönelim kişinin ruhsal bütünlüğünü bozmakla kalmaz, tüm toplumu adaletsizliğin, huzursuzluğun ve karmaşanın—“adeta bir sivil savaşın”—pençesine sürükler (Platon, yak. M.Ö 380/1992, IV. Kitap, 444b).

Yüzyıllar sonra ulus-devlet kurma sürecindeki asil yalanlar içerik ve biçim bakımından değişse de işlev ve amaç bakımından benzerliğini korur. Siyasal motif hâlâ aile fertleri, cemaat ya da aşiret üyeleri arasındaki sıkı bağların çözülmesi ve bireylerin aidiyet duygularını doğrudan (yeni bir ideal olan) ulus-devlete yöneltmesidir. Tabii, *Kallipolis*’ten ulus devlete gelene değin, tarihin değişik dönemlerindeki hâkim siyasal paradigmalara uygun ve dolayısıyla birbiriyle çelişen asil/kurucu yalanlar göze çarpar. Örneğin antik ve ırkçı toplumlardaki kurucu yalanlar belli grupların *doğaları gereği* yönetilmesi ve hatta köleleştirilmesi gerektiğini buyururken; modern demokratik toplumlardaki muadilleri, *doğuştan gelen* bir hak olarak cinsiyet ve ırk eşitliğini normalleştirir. Genel olarak kurucu yalanlar ilintilendikleri ya da içlerine yuvalandıkları siyasal paradigmanın basitleştirilmesine, öyküleştirilerek gerekçelendirilmesine, kuşaklar içinde ve arasında tekrarlanarak yaygınlaştırılmasına ve geniş kesimlerce benimsenip adeta sağduyuya dönüşmesine vesile olurlar.

Örneğin, toplumsal sözleşme geleneğinden gelen Thomas Hobbes (1651/2002) ve John Locke’un (1689/2003) doğal hukuk kuramı, Platon’un doğal eşitsizlikler mitini başka bir kurguyla yeniden hikâyeleştirir.¹⁴ Fakat bu sefer, doğal durum tasviri kurucu yalan olarak asli bir görev üstlenir ve siyasal düşüncenin kendi ayakları üzerinde doğrulması için gerekli itkiyi sağlar. Hobbes ve Locke, düşünce akışında evvela doğal durumdaki insanın kendi türü ve çevresiyle kurduğu ilişkiyi zihinlerde canlandırır ki daha sonra toplumsal sözleşmeyle geçilecek sivil ya da siyasal hayatın temelleri ona referansla atılabilsin. Bir anlamda, ‘doğal durum’ siyasal otoritenin gerekçelendirilmesi için ihtiyaç duyulan kavramsal çerçeveyi sunarak bina edilecek siyasal düşüncenin ilk tuğlasını döşer. Jean-Jacques Rousseau’nun (1755/1987) da ifade ettiği gibi, siyaset-öncesini ve siyasal hayatın varoluşu sebebini betimleyen ‘doğal durum’ özünde bir kurgudan ibarettir. Hakemlik görevini üstlenecek tarafsız bir devlet aygıtı ve bağlı olduğu bir anayasal çerçeve olmadığında çevresiyle baş başa kalan insanın neler yapabileceği üzerine bir tefekkürdür. Ancak doğal hukuk kuramı açısından doğal insanın varlığı veya ona ilişkin tasvirin doğruluğu ikinci plandadır. Buradaki temel amaç, doğal olduğu var sayılan olumlu davranış örüntülerinin siyasal bedende (devlete karşı) korunması ya da olumsuz olanların (devlet eliyle) sınırlandırılmasıdır. Günün sonunda, her iki düşünürün doğal durum tasviri savundukları siyasal paradigmanın açıklayıcı bir eklentisi, sadeleştirilmiş bir hikâyesi, çeperindeki bir düşünce egzersizi ya da basit bir tasarım olmanın ötesine geçer; siyasal paradigmanın destek olarak doğrulduğu bir koltuk değneğine dönüşür.

Platon’un metaller mitine kıyasla, Hobbes ve Locke’un doğal durumu daha katmanlı ve karmaşık bir örgüye sahiptir. En bariz farklılık, Hobbes ve Locke’un içeriği farklı doğal durumlar icat etmesi ve onları hayalini kurdukları siyasal toplumun inşasında veya ispatında kullanmasıdır. Tüm kurgusallığı ve insan doğasını belli

vasıflara indirgemesiyle, doğal durum toplumsal sözleşmenin asli ögesi haline gelir. Onu takip eden akıl yürütme sürecini hazırlar. Siyasal toplumun gerekçelendirilmesinde ve kurulumunda bizzat belirleyici olur. Sanki neden-sonuç ilişkisi ters yüz edilmiş, mantık silsilesi bozulmuş ve siyasal paradigmanın zeminine kurucu bir yalan oturtulmuştur. Platon'un siyasal felsefesinde 'herkesin toprak anadan geldiği' gibi hikâyeler diğer argümanlara eşlik ederken doğal hukuk kuramındaki doğal insan tasavvuru siyasal düşüncenin başlangıç noktasına dönüşmüştür. Yine de siyasal paradigma ve kurucu yalan arasında bir nedensellik ya da önsellik ilişkisi aramak yerine aralarındaki temasta hâsıl olan bir tür döngüsellikten bahsetmek daha doğru olur. Zira döngüsellik veya özgöndergesellik (*self-reference*) içinde, kendi kendini kurucu yalanlarla sulayan siyasal paradigma kök salmaya ve filizlenmeye başlar. Akabinde iç tutarlılığı, ikna gücü ve uğruna yürütülen mücadeleler oranında etkili olur. Diğer yandan, kurucu yalanlar siyasal paradigmalara serpilmeleri için gerekli can suyunu taşıdıktan sonra ıskartaya çıkarılmaz; siyasal rekabet sürecinde ilgili paradigmanın tetikleyicisi, meşruiyet kaynağı ve propaganda aracı olarak yeniden üretilir. Örneğin her insanın hür ve eşit yaratıldığı/doğduğu aksiyomu Locke'un (1689/2003) *Hükümet Üzerine İkinci İncelemesi*'nden (ss. 262-263) Rousseau'nun (1755/1987, s. 141) *Toplumsal Sözleşmesi*'ne, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nden¹⁵ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne¹⁶ (Birleşmiş Milletler, 1948) ve tabii günümüzdeki anayasalara kadar takip edilen bir izlektir. Tıpkı Anayasamızın başlangıcındaki eşitliğe ilişkin aksiyomlar¹⁷ olmaksızın kanun önünde eşitlik ilkesini koruyan 10. maddenin anlamını yitireceği gibi, doğuştan birtakım hak ve özgürlüklere sahip olduğumuz inancıyla anayasadaki eşitlik ilkesine haklılık ve ilgili maddelere bağlayıcılık atfederiz.

Son olarak, birbirine benzer kurucu yalanlardan mülhem paradigmalar kendilerine değişik rotalar çizebilir. Örneğin herkesin eşit ve hür olduğuna inanan liberaller bu fikri sivil, siyasal ve fırsat eşitliğine yorarken; sosyalistler aynı başlangıç noktasından farklı bir yöne doğru ilerleyerek toplumsal koşulların eşitliği ilkesine varır. Bununla birlikte, toplumsal düzenin sağlanmasında ihtiyaç duyulan normlar ve kurucu yalanlar halkın beklentilerini karşılamaktan uzak olabilir. Örneğin hâkimlerin yasal sistemdeki usul ve esaslara harfiyen uyması gerektiği bir *norm*, hukuki formalizmin gerekliliklerine her koşulda bağlı kaldıklarıysa söylenegelen bir *asil yalandır*. Hâlbuki gerek araştırmacı gazetecilerin gerekse muvazaalı tarafların ifşaatı gösterir ki siyasi ve iktisadi elitlerin hukuk sistemi üzerinden yürüttüğü hâkimiyet mücadelesi 'apolitik/tarafsız yargı' mitiyle çelişebilmektedir (Iuliano, 2018, ss. 911-916). Benzer çelişkiler daha geniş ölçeklerde de karşımıza çıkar. Örneğin Amerikan istisnacılığı (*American exceptionalism*) ve Avustralya efsanesi (*Australian legend*), ancak halkın özenle seçilip süslenen ya da imal edilip mitleştirilen kahramanca davranışlarının ulusal kimliğin içkin birer parçasına dönüştürülmesiyle mümkün olur (Tyrell, 2013, s. 49). Ne var ki, ulusal kimliğin inşasında kullanılan bu mitlerde kurucu figürlerin yüceltildiği ve neredeyse azizleştirildiği; geçmişte yaşanan soykırım, kölelik ve kolonileştirme gibi kötülüklerin ise neredeyse yok sayıldığı, milli karakteri yıpratıcı gerilim ve çatışmaların ders kitaplarından dışlanarak unutturulduğu görülür (Tyrell, 2013, s. 50; Loewen, 1995, s. 2).¹⁸

SONUÇ

Kendi içinde ve arasında çekişen ideolojik gelenekler ve gruplar belirleyici ve kapsayıcı konuma yükselmek için yarışır. Bu mücadelenin belli bir aşamasında taraflardan biri ya da birkaçı kendi düşünce ve eylem tarzını zor ve ikna yoluyla hâkim kılar. Toplumsal hayatın farklı alanlarında hegemonik üstünlüğün tesisi ve ona uygun bir yurttaşlar topluluğunun inşası (hiç kuşkusuz güçlü siyasi irade, disiplinli örgüt, kararlı eylemlilik, eleştirel-pratik düşünce, stratejik pozisyonlanma ve reel siyasetin dayattığı pragmatizmi gerektiren) uzun ve zahmetli bir süreçtir. Birbirine rakip gruplar toplumsal ilişki ve pratikleri yapılandırmak için mücadele yürütürken, kimi zaman kendi paradigmalarını pekiştiren kurucu yalanlardan ya da rıza üretimi ve zora başvuruyu kolaylaştıracak partiküler ve kurumsal yalanlardan faydalanabilir. Her hâlükârda nihai amaç, belli bir düşünce ve eylem tarzının toplumsal hayatın süreğenliği içinde ve mümkün olan en geniş kesim tarafından benimsenmesidir. Nasıl ki uzlaşım bir olgunluk vasatı olan sağduyu tüm sosyo-kültürel sınırlılıklarına rağmen insan beyninin işleyişinde saklı bir irfanmış gibi algılanıyorsa (Lohrey, 1986, s. 16), rakip ideolojiler ve gruplar tartışmalardan azade benzer bir mertebeye çıkmayı hayal ederler. Gramsci'nin (1947/2008) diliyle ifade edersek, kendi eylem ve düşünce tarzını kitlelerin kanıksanmış davranış örüntüleri, gelenekleri ve ahlakına tahvil ederek ortak bir irade yaratmaya çalışırlar. İdeolojik argümanları sadeleştirme ve halkın felsefesine transfer etme çabasında özellikle kurucu yalanlar; reel siyasetin bitmek bilmeyen halkla ilişkileri, liderlik kavgaları ve güç pazarlıklarında ise partiküler ve kurumsal yalanlar öne çıkar.

Öte yandan, hegemonya mücadelesi (siyasal-ideolojik) hakikat iddialarının mutlak anlamda evrenselleşmesi ve doğallaşmasına müsaade etmez. Zira mevcut toplumsal ilişki ve pratiklerin içindeki çatlak ya da yarıklara yerleşen ve egemen ideoloji tarafından sıkıştırıldığı yerlerden güç edinme fırsatlarını kovalayan (sağ ya da sol) karşı hegemonya hareketleri mevcuttur. Bu hareketler yenilginin getirdiği öfke, hayal kırıklığı, dağınıklık ve yılgınlığa rağmen tutunup doğrulabilecekleri bir çıkıntıyı—savaş, göç, ekonomik kriz, sınıf ayrımı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ırkçılık, etnik ve dini ayrımcılık gibi—toplumsal gerçekliğin içinde bir noktada bulurlar. Sınıfsal, ideolojik, dini, etnik ve benzeri ayrıştırıcı hatlar boyunca kümelenip talihlerinin döneceği günü beklerken, galip paradigmanın temel kavramlarını, asil yalanlarla bezeli görkemli tarihini ve geçmişten devraldığı kültürel mirası söz ve eylemlerle tartışmaya açarlar. Toplumsal gerilim hatlarında hizalanmanın ve kümelenmenin belirginleştiği dönemlerdeyse, yurttaşlar arasındaki kader ortaklığı hissinin giderek dağıldığı ve siyasiler tarafından sıklıkla tembihlenen sağduyunun büyüünün bozulduğu görülür. İçindeki tüm çelişkilere rağmen alternatif bir bütünlük vadeden karşı hegemonya hareketleri, bu süreçte yarattıkları ya da yüzleştikleri sosyo-politik krizleri kendilerine has bir rasyonaliteyle yönetmeye çalışır. Tıpkı rakipleri gibi kendilerince iyi gerekçelendirilmiş tezler öne sürer, kitleleri heyecanlandıran toplantı ve gösteriler düzenler, zihinlere kazınan eylem ve konuşmalarla ortak bir bellek yaratır ve gerektiğinde siyasal yalanın ideal tiplerine başvururlar.

Özetle, reel-politik düzlemde rekabet eden lider ve gruplar (iktidarı korumak ya da iktidar olmak için) belli bir hesaplılık çerçevesinde ‘asil’ ve ‘asil olmayan’ yalanlara müracaat ederler. Ancak ‘asil olmayan’ sıfatını yakıştırdığımız partiküler ve kurumsal yalanların deontolojik bir refleksle mahkûm edilmesi her zaman doğru olmaz. Zira kişisel çıkarları gözetmek ve başkalarına zarar vermek dışında amaçlar taşıyabilirler. Daha önemlisi, hegemonya mücadelesinde kullanılan siyasal yalanın ideal tipleri ayrı ayrı ya da iç içe geçmiş bir amalgam olarak yer almaktadır. Dolayısıyla kişisel çıkarı/imajı gözetken *partiküler* yalanlar, belli bir kimliği/imajı, grup ya da kamu çıkarını korumak amacıyla stratejik olarak dillendirilen *kurumsal* yalanlar ve siyasal ideolojilere dolayımlanan imgesel *kurucu* yalanlar arasında niteliksel farklılıklar kadar durumsal örtüşmeler görülür. Partiküler ve kurumsal yalanlar toplumsal gerçekliği kasıtlı olarak bozuma uğratarak yeni bir gerçekliğin ya da gerçek-dışılığın kapısını belli belirsiz aralar. Kitleleri bu aralıktan geçirmek ve toplumsal gerçekliğe yeni(den) bir istikamet biçmek için kurucu yalanların desteğine özellikle ihtiyaç duyulur. Bir anlamda, kurucu yalanlar müesses nizamın ayakta kalması için ne kadar faydalıysa, alternatif bir gerçekliğin ufukta belirmesi için de o kadar gereklidir. Nitekim henüz kristalize olmamış bir hayalin siyasal dil içinde somutlaşmasına, zihinlerde canlanmasına, sofistike düşüncelerin sadeleştirilmesine ve siyasal etkinliğin başarısı ölçüsünde savunulan paradigmanın halk tarafından benimsenmesine hizmet ederler. Öyle ki, siyasal kimliğin inşası, sürekliliği ve rakipleriyle girdiği üstünlük yarışı, neredeyse ona kaynaklık eden paradigmanın temel prensiplerini harekete geçiren, basitleştirerek gerekçelendiren ve düzenli tekrarlarla yaygınlaştıran kurucu yalanlar olmaksızın—ilgili paradigmanın hakikat iddialarını imgesel olarak somutlaştıran ve toplumsal algıda neredeyse doğallaştıran bir ters yüz etme mekanizması işlemeksizin—kolaylıkla sağlanamaz. Bu açıdan, hikâye, mit, fabl, doğal durum gibi farklı biçimlerde hakikat iddialarına payanda olan kurucu yalanlar, gömülü oldukları paradigmanın gündelik hayata sızması ve geniş kesimlerce içselleştirilmesi yolunda propaganda araçları olarak da iş görür. Bu bağlamda, kurucu yalanlar tipik bir yalana benzemez. Partiküler ve kurumsal yalanda söyleyenin dinleyeni kandırma eğilimi; kurucu yalandaysa karşılıklı olarak inanma eğilimi baskındır.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atıf Şekli: Onur Bilginer, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Onur Bilginer has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale Onur Bilginer tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by Onur Bilginer alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Onur Bilginer tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by Onur Bilginer.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Onur Bilginer, makalenin tüm süreçlerinde ViraVerita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ViraVerita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın ViraVerita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | Onur Bilginer declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of ViraVerita E-Journal in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition, he declares that ViraVerita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than ViraVerita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Adler, J. E. (1997). Lying, deceiving, or falsely implicating. *The Journal of Philosophy*, 94(9), 435-452. <https://doi.org/10.2307/2564617>
- Allcott, H. ve Gentzkow, M. (2017) Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>
- Alpay, Y. (2017). *Yalanın siyaseti* (1. baskı). Destek Yayınları.
- Alterman, E. (2004). *When presidents lie: A history of official deception and its consequences* (1. baskı). Viking Press.
- Alterman, E. (2020). *Lying in state: Why presidents lie-and why Trump is worse* (1. baskı). Basic Books.
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (2. baskı). Verso Books.
- Andrew, E. (1989). Equality of opportunity as the noble lie. *History of Political Thought*, 10(4), 577-595.
- Arendt, H. (1972). Lying in politics. *Crises of the republic* (4. baskı, ss. 1-47) içinde. Harcourt Brace & Company.
- Arendt, H. (1978, 26 Ekim). *Hannah Arendt: From an interview*. <https://www.nybooks.com/articles/1978/10/26/hannah-arendt-from-an-interview/>
- Barnes, J. A. (1994). *A pack of lies: Towards a sociology of lying* (1. baskı). Cambridge University Press.
- Berger, P. (1967). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion* (1. baskı). Anchor Books.
- Bilginer, O. ve Aykan, B. (2021). Salgın dil oyunlarında düşmanlaştırılan COVID-19. B. Aykan ve O. Bilginer (Ed.), *Salgın halleri: COVID-19 ve toplumsal eşitsizlikler* (1. baskı, ss. 77-115). Nika Yayınevi.
- Bilginer, O. ve Ganioglu, Z. (2023). Sosyal demokrasi. M. Çınar (Ed.), *Demokrasi: Kavram, kurum, süreç* (1. baskı, ss. 83-100) içinde. İletişim Yayınları.
- Birleşmiş Milletler. (1948, 10 Aralık). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce>
- Block, D. (2019). *Post-truth and political discourse* (1. baskı). Palgrave Macmillan Books.
- Bok, S. (1979). *Lying: Moral choice in public and private life* (2. baskı). Vintage Books.
- Breiner, P. (2008). Machiavelli's "new Prince" and the primordial moment of acquisition. *Political Theory*, 36(1), 66-92. <https://doi.org/10.1177/0090591707310135>
- Breiner, P. (2013). *Equality, rights, and citizenship: Political equality as fundamentally expansive concept* [Sözlü Sunum]. Relating ideologies: The migration of ideas between political thought systems. University of Virginia, ABD.
- Carmola, K. (2003). Noble lying: Justice and integrational tension in Plato's "Republic". *Political Theory*, 31(1), 39-62. <https://doi.org/10.1177/0090591702239438>
- Carson, T. L. (2006). The definition of lying. *Noûs*, 40(2), 284-306. <https://doi.org/10.1111/j.0029-4624.2006.00610.x>
- DePaulo, B. (2004). The many faces of lies. A. Miller (Ed.), *The social psychology of good and evil* (1. baskı, ss. 303-326) içinde. Guilford Press.
- Euronews (2023, 21 Mart), Boris Johnson, meclisin 'parti skandalı' konusunda yanlış yönlendirildiğini kabul etti. *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2023/03/21/boris-johnson-meclisin-parti-skandali-konusunda-yanlis-yonlendirildigini-kabul-etti>.

- Fallis, D. (2009). What is lying? *The Journal of Philosophy*, 106(1), 29-56. <https://doi.org/10.5840/jphil200910612>
- Finchelstein, F. (2020). *A brief history of fascist lies* (1. baskı). University of California Press.
- Freeden, M. (2003). *Ideology: A very short introduction* (1. baskı). Oxford University Press.
- Gallie, W. (1956). Essentially contested concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 56(1), 167-198. <https://doi.org/10.1093/aristotelian/56.1.167>
- Garland, R. (2021). *Government communications and the crisis of trust: From political spin to post-truth* (1. baskı). Palgrave Macmillan.
- Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism* (1. baskı). Cornell University Press.
- Giddens, A. (2009). *Kapitalizm ve modern sosyal teori* (U. Tatlıcan, Çev.). İletişim Yayıncılık. (Özgün eser basım 1984)
- Gramsci, A. (2008). *Selections from the prison notebooks* (Q. Hoare ve G. N. Smith, Çev.). International Publishers. (Özgün eser basım 1947)
- Herman, E. ve Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media* (1. baskı). Pantheon Books.
- Heywood, A. (2017). *Political ideologies: An introduction* (6. baskı). Palgrave Macmillan.
- Hobbes, T. (2002). *Leviathan* (1. baskı). A. P. Martinich (Ed.). Broadview Press. (Özgün eser basım 1651)
- Hobsbawn, E. (1990). *Nations and nationalism since 1780*. Cambridge University Press.
- Iuliano, J. (2018). The supreme court's noble lie. *UC Davis Law Review*, 51, 911-977.
- Kashy, D. ve DePaulo, B. (1998). Who lies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 1037-1051. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.5.1037>
- Keen, A. (2007). *The cult of the amateur: How today's internet is killing our culture* (1. baskı). Doubleday Books.
- Keyes, R. (1994). Post-truth. *The New Republic*, 210(17), 9-11.
- Korkut, L. (2017). Başlangıç kısımlarının hukuki etkisi, temel nitelikleri ve 1982 anayasası: Karşılaştırmalı bir analiz. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 43-82.
- Koyré, A. (2018). Modern yalanın siyasal işlevi. B. Yazar (Ed.), *Yeni Türkiye, hakikatsiz siyaset, soylu yalan* (1. baskı, ss. 43-57) içinde. Phoenix Yayınevi.
- Locke, J. (2003). The second treatise of government. D. Wootton (Ed.), *Political writings* (1. baskı, ss. 261-387) içinde. Hackett Publishing Company. (Özgün eser basım 1689)
- Loewen, W. (1995). *Lies my teacher told* (1. baskı). New Press.
- Lohrey, A. (1986). Nationalism as myth. *A Review of General Semantics*, 43(1), 15-26.
- Machiavelli, N. (1999). *The prince* (G. Bull, Çev.). Penguin Books. (Özgün eser basım 1532)
- Mannheim, K. (1985). *Ideology and utopia: An introduction to the sociology of knowledge* (L. Wirth ve E. Shils, Çev.). Harvest Book. (Özgün eser basım 1929)
- McIntyre, L. (2019). *Hakikat-sonrası* (M. F. Biçici, Çev.). Tellekt Yayınları. (Özgün eser basım 2018)
- Mearsheimer, J. (2011). *Why leaders lie: The truth about lying in international politics*. Oxford University Press.
- Mosca, G. (1939). *The ruling class* (H. D. Kahn, Çev.). McGraw-Hill Book Company. (Özgün eser basım 1895)

- Nichols, T. (2017). *The death of expertise: The campaign against established knowledge and why it matters* (1. baskı). Oxford University Press.
- Nietzsche, F. (1999). *Philosophy and truth: Selections from Nietzsche's notebooks of the early 1870's* (D. Breazeale, Çev. ve Ed.). Humanity Books. (Özgün eser basım 1872-1876)
- Platon (1992). *Republic* (G.M.A. Grube, Çev.). Hackett Publishing Company. (Özgün eser basım yak. M.Ö. 380)
- Ramsay, M. (2000a). Justifications for lying in politics. L. Cliffe, M. Ramsay ve D. Bartlett (Ed.), *The politics of lying: Implications for democracy* (1. baskı, ss. 3-26) içinde. Macmillan Press.
- Ramsay, M. (2000b). Democratic dirty hands. L. Cliffe, M. Ramsay ve D. Bartlett (Ed.), *The politics of lying: Implications for democracy* (1. baskı, ss. 27-42) içinde. Macmillan Press.
- Rousseau, J. J. (1987). Discourse on the origin of inequality (D. A. Cress, Çev. ve Ed.). *The basic political writings* (1. baskı, ss. 25-109) içinde. Hackett Publishing Company. (Özgün eser basım 1755)
- Scott, J. (1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance* (1. baskı). Yale University Press.
- Serban, G. (2001). *Lying: Man's second nature* (1. baskı). Praeger Publishers.
- Sunstein, C. (2018). *Republic: Divided democracy in the age of social media* (1. baskı). Princeton University Press.
- Taylor, C. (2016). *The language animal: The full shape of the human linguistic capacity* (1. baskı). Harvard University Press.
- Tepe, H. (2016). *Platon'dan Habermas'a felsefede doğruluk ya da hakikat* (1. baskı). BilgeSu Yayıncılık.
- Tesich, S. (1992). A government of lies. *Nation*, 254(1), 12-14.
- Tyrell, I. (2013). The Myth(s) that will not die: American national exceptionalism. G. Bouchard (Ed.), *National myths: Constructed pasts, contested presents* (1. baskı, ss. 46-64). Routledge Books.
- United States. (1776). *Declaration of Independence* [Bağımsızlık Bildirgesi]. <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration>
- Weber, M. (1978). *Economy and society, Vol. 1.* (G. Roth ve C. Wittich, Ed.). University of California Press.
- Wittgenstein, L. (2001). *Philosophical investigations* (G.E.M. Anscombe, Çev.). Blackwell Publishing. (Özgün eser basım 1953)
- Wood, N. (1967). Machiavelli's concept of virtù reconsidered. *Political Studies*, 15(2), 159-172. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1967.tb01842.x>
- Yarar, B. (Ed.). (2018). *Yeni Türkiye, hakikatsiz siyaset ve soylu yalan* (1. baskı). Phoenix Yayınevi.
- Young-Bruehl, E. ve Kohn, J. (2007). Truth, lies and politics: A conversation. *Social Research: An International Quarterly*, 74(4), 1045-1070. <https://dx.doi.org/10.1353/sor.2007.0037>

¹ Betül Yazar'ın editörlüğünü üstlendiği *Yeni Türkiye, Hakikatsiz Siyaset, Soylu Yalan* adlı esere yalnızca bir referansla değinmek, bu alanda yayımlanmış en nitelikli Türkçe çalışmalardan birine haksızlık olur. Bu makalede ele alınan konulara merak duyanlar içinde çeviri metinler de bulunan bu derleme eseri incelemek isteyebilir.

² Bu konudaki felsefi tartışmalar için bkz. (Tepe, 2016).

³ Ayrıca bkz. (Berger, 1967).

⁴ Dil oyunlarının siyasette ama özellikle de COVID-19 pandemisi sürecinde nasıl işlediğini görmek için bkz. (Bilginer ve Aykan, 2021).

⁵ Ayrıca bkz. (Bilginer ve Ganioglu, 2023).

⁶ Bunun tipik bir örneği, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1970'lerin ortasına kadar altın çağını yaşayan sosyal demokrasi ve 1980 sonrası onun tahtına oturan neoliberalizmdir. Her ikisi de kendi dönemlerinde siyasal dile egemen olmuş ve rakip ideolojiler için güçlü bir çekim merkezine dönüşmüştür.

⁷ Benzer bir tasnif çabası etik gelenek içinde de görülmektedir (Adler, 1997, s. 435).

⁸ Hele ki aldatıcı pratikler belli bir plan dâhilinde ve üst üste binerek işlediğinde gerçekte olanı tespit etmek oldukça zorla şır. Tıpkı Watergate skandalında ortaya saçılana dek bilinmeyen "sahte telgraflar, silinen teypler, özenle hazırlanmış örtbaslar, tanıkların yalan söylemesi için verilen rüşvetler [ve sanki bunlar olmamışçasına Nixon'ın] televizyonda yayımlanan güven çağrıları" gibi (Bok, 1979, s. 183).

⁹ Yalan farklı formlarda olabilir. Sözel ya da yazılı olarak, beden diliyle (jest, işaret vs.), tamamen sessiz ya da eylemsiz kalarak gerçekleşebilir (Bok, 1979, s. 14; Ramsay, 2000a, ss. 4-5).

¹⁰ Antropolojik, sosyolojik ve siyasal analizler için bkz. (Koyré, 2018; Barnes, 1994; Alterman, 2004, 2020; Kashy ve DePaulo, 1998; DePaulo, 2004).

¹¹ Bu ve benzeri örneklerin ne derece yalan olduğu ya da yalan olması için ne gerektiğine dair felsefi tartışmalar için bkz. (Fallis, 2009; Adler, 1997; Carson, 2006).

¹² Alterman (2004), Amerikan tarihine damga vurmuş başkanların yalanlarını incelerken "kişisel" (*personal*) ve "başkanlığa ait" (*presidential*) ayrımına gider. Elinizde çalışma bu ayrımı kapsayarak hem türsel farklılığı (gündelik yalan vs. siyasal yalan) hem de siyasal yalanın derece farklılıklarını (partiküler, kurumsal, kurucu) vurgular.

¹³ Kişinin sosyopatik eğilimlere sahip olmadığını ve çevresinin yalana ortak olmadığını varsayarsak.

¹⁴ Hobbes (1651/2002), doğal durumda yaşayan insanların barış arayışında olduğunu ama siyasal otoritenin olmadığı bir ortamda yarının ne getireceği bilinmediğinden genel bir güvensizliğin kol gezdiğini düşünür. Bu öyle bir güvensizliktir ki herkesi daha fazla güç ve kaynak arayışına iter. Doğal insanın kendi varlığını koruma gereksinimi tedirginlikle birleştiğinde ortaya o meşhur 'yalnız, sefil, yoksul, vahşi ve kısa süren' savaş durumu çıkar. Hobbes, savaş durumundan güçlü bir hükümet eliyle çıkılacağına inanırken Locke için durum farklıdır. Ona göre doğal durum aslen bir barış durumudur. Ancak doğal hukuk (doğaya içkin akıl ve ondan kaynaklanan doğal haklar) çiğnendiğinde (doğal hukuku ihlal eden ile tüm masumlar arasında) savaş durumuna geçilir ve siyaset-öncesine atfedilen ahlâki ve ekonomik düzen (barış durumu) ceza ve tazminat gibi yollarla yeniden tesis edilene kadar savaş durumundan çıkılmaz.

¹⁵ "Şu gerçeklerin apaçık olduğunu kabul ediyoruz: *Bütün insanların eşit yaratıldığını, onlara Yaradan'ları tarafından devredilemez bazı Haklar bahşedildiğini*, bunların arasında Yaşam, Özgürlük ve Mutluluk arayışının olduğunu; bu hakları güvence altına almak için insanlar arasında Hükümetlerin kurulduğunu ve adil yetkilerini yönetilenlerin rızasından aldığını; herhangi bir Hükümet Biçimi bu amaçlara zarar verdiğinde, onu değiştirmenin ya da ortadan kaldırmanın ve yeni bir Hükümet kurmanın Halkın Hakkı olduğunu...[vurgu eklenmiştir]"

¹⁶ 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen metnin ilk maddesi: "*Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler* [vurgu eklenmiştir]."

¹⁷ "Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme *hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu*..." [vurgu eklenmiştir]. Her anayasada benzer bir giriş metninin olmadığını ve başlangıç kısımlarının farklı yorumlara açık olduğunu belirtelim (Korkut, 2017).

¹⁸ İcat edilen ve ehlileştirilen tarihin istisna olmadığı başkalarının da dillendirilir. Örneğin Gellner'e (1983) göre, milliyetçilik siyasi seçkinlerin topluma yüksek bir kültürü dayatmasıyla başlamış; eğitimin yaygınlaşması ve dilin homojenleşmesiyle kök salmış; iletişim, ulusal işgücü piyasası ve toplumsal hareketliliği geliştirerek kentleşme ve sanayileşmede rol oynamıştır. Hobsbawn (1990) ulusların doğuşunu marşlar ve bayraklar gibi icat edilmiş geleneklere, kolektif bilincin oluşmasını ulusal mitleri ortak bir dille yayan ilköğretime bağlar. Anderson (1991) eğitim, kitle iletişim araçları ve siyasal sosyalleşmenin etkilerini

vurgulayarak modern ulusu ‘hayal edilmiş bir topluluk’ olarak resmeder. Kısaca, bu yaklaşımlar kültürel kimlikler yerine yaratılmış sivil bağları ve inançları esas alır; ulusların milliyetçiliği değil milliyetçiliğin ulusları doğurduğunu iddia eder.